

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพแนวปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Research) เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจในประสบการณ์ทางจิตใจของมารดาอุปการะเมื่อต้องส่งมอบเด็กกลับคืนสู่ครอบครัวที่แท้จริงหรือครอบครัวบุญธรรม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ของมารดาอุปการะในด้านอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดที่เกิดขึ้นตั้งแต่วันที่ส่งมอบเด็กกลับคืนจนถึงปัจจุบัน โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. การเตรียมความพร้อมของผู้วิจัย
2. การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.1 พื้นที่ศึกษา
 - 2.2 ผู้ให้ข้อมูล
 - 2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.4 เครื่องมือ
 - 2.5 ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล
 - 2.6 การพิทักษ์สิทธิของผู้เข้าร่วมการวิจัย
3. การวิเคราะห์ข้อมูล
4. การสรุปและอภิปรายผลการวิจัย
5. การตรวจสอบความถูกต้องและความเชื่อถือของงานวิจัย

1. การเตรียมความพร้อมของผู้วิจัย

ในการวิจัยเชิงคุณภาพ นักวิจัยนับเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการวิจัย (ชาย โพลิตา, 2550; สุภางค์ จันทวานิช, 2550) เนื่องจากตลอดระยะเวลาการดำเนินการวิจัยผู้วิจัยจะต้องใช้ตนเองเป็นเครื่องมือดำเนินการสัมภาษณ์ สังเกต และจดบันทึกภาคสนามเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นจริงตามประสบการณ์การรับรู้และคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล ตลอดจนการวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆที่ได้จากการเก็บรวบรวมมาด้วยตนเองทั้งหมด ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องมีการเตรียมตนเองให้พร้อมที่จะเป็นเครื่องมือที่มีคุณภาพในการวิจัย โดยก่อนดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ผู้วิจัยได้มีการเตรียมความพร้อม ดังนี้

1.1 การเตรียมความพร้อมด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมารดาอุปการะและการส่งเด็กกลับคืน ผู้วิจัยได้ศึกษาตำรา เอกสาร บทความ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งไทยและต่างประเทศ รวมทั้งพูดคุยสอบถามจากเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานโครงการครอบครัวอุปการะของสหทัยมูลนิธิซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เพื่อสร้างความเข้าใจในบริบทพื้นฐานของมารดาอุปการะและการส่งเด็กกลับคืน รวมทั้งเป็นแนวทางในการสร้างแนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก

1.2 การเตรียมความพร้อมด้านความรู้และความเข้าใจในระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงคุณภาพแนวปรากฏการณ์วิทยา ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร หนังสือ ตำรา บทความและงานวิจัยต่างๆเกี่ยวกับการวิจัยเชิงคุณภาพ พร้อมทั้งได้ลงทะเบียนเรียนวิชาการวิจัยเชิงคุณภาพทางการพยาบาล ในภาคการศึกษาต้น ปีการศึกษา 2552 โดยได้ศึกษาเกี่ยวกับปรัชญาพื้นฐานและลักษณะของการวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบบต่างๆ ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนรายงาน ตลอดจนจรรยาบรรณในการทำวิจัย อีกทั้งได้ทดลองฝึกปฏิบัติการทำวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการทำโครงการวิจัยนำร่องร่วมกับเพื่อนสมาชิกในกลุ่มอีก 2 คน ซึ่งทำให้ได้เรียนรู้การสัมภาษณ์ การสังเกต การจดบันทึกภาคสนาม และวิเคราะห์ข้อมูลจากการปฏิบัติจริง

2. การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองตั้งแต่การเลือกพื้นที่ศึกษา การเลือกผู้ให้ข้อมูล การสร้างเครื่องมือในการวิจัย การลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล รวมถึงการพิทักษ์สิทธิ์ของผู้เข้าร่วมการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 พื้นที่ศึกษา

พื้นที่ศึกษา (setting) ในการวิจัยครั้งนี้ คือ สหทัยมูลนิธิ ตั้งอยู่เลขที่ 850/33 ถนนสุขุมวิท 71 แขวงต้นเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีรายละเอียดของพื้นที่ศึกษาโดยสังเขปดังนี้

2.1.1 ประวัติและลักษณะงานครอบครัวอุปการะ

สหทัยมูลนิธิเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนองค์กรแรกของประเทศไทยที่ดำเนินการสงเคราะห์เด็กในรูปแบบครอบครัวอุปการะภายใต้ความเชื่อที่ว่า “เด็กทุกคนต้องเติบโตในสภาพแวดล้อมแบบครอบครัว” โดยสหทัยมูลนิธิได้จัดบริการครอบครัวอุปการะขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2519 เพื่อให้การช่วยเหลือคุ้มครองเด็กแรกเกิดถึง 6 ปีที่กำพร้าถูกทอดทิ้ง ถูกปล่อยปละละเลย ถูกทำร้ายล่วงละเมิดที่ต้องได้รับการคุ้มครองสวัสดิภาพและบำบัดฟื้นฟูตามพ.ร.บ.คุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 เด็กที่บิดามารดาไม่สามารถทำหน้าที่ได้เนื่องจากประสบปัญหาชีวิต เจ็บป่วยหรือถูกคุมขัง ตลอดจนเด็กที่ติดเชื้อเอชไอวี (HIV) หรือมีความต้องการพิเศษ เช่น คลอดก่อนกำหนด มี

โรคประจำตัว พิกการ และเด็กสถานสงเคราะห์ที่มีปัญหาเรื่องพัฒนาการและการปรับตัว ให้ได้รับการเลี้ยงดูด้วยความรักความอบอุ่นและความเอาใจใส่ดูแลในด้านต่างๆอย่างใกล้ชิดเป็นการชั่วคราวจนกว่าครอบครัวที่แท้จริงพร้อมที่จะรับเด็กกลับไปเลี้ยงดูหรือมีครอบครัวบุญธรรมรับเด็กไปอุปการะ ซึ่งครอบครัวอุปการะของสหทัยมูลนิธินับว่าเป็นครอบครัวอุปการะแบบระยะสั้นที่รับเงินตอบแทนการเลี้ยงดูจากหน่วยงาน โดยเป็นครอบครัวอาสาสมัครที่ทำหน้าที่เป็นครอบครัวทดแทนให้กับเด็กเป็นการชั่วคราวในลักษณะ 1 ครอบครัวต่อเด็ก 1 คน และมีระยะเวลาในการเลี้ยงดูเด็กประมาณ 3-24 เดือน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของเด็กแต่ละราย (สหทัยมูลนิธิ, ไม่ระบุปีที่พิมพ์ ก, ไม่ระบุปีที่พิมพ์ ข)

2.1.2 วิธีการดำเนินการ

การคัดเลือกครอบครัวอุปการะหรือมารดาอุปการะของสหทัยมูลนิธิมีกระบวนการรับสมัครและคัดเลือกผู้สนใจใน 3 ขั้นตอนด้วยกันคือ เมื่อมีผู้สนใจสมัครเป็นครอบครัวอุปการะเจ้าหน้าที่จะลงพื้นที่ไปเยี่ยมบ้านเพื่อตรวจสอบและพิจารณาความเหมาะสมในเรื่องของสภาพบ้านและสิ่งแวดล้อม จากนั้นจึงพูดคุยและสัมภาษณ์เพื่อสำรวจทัศนคติและความสามารถในการเลี้ยงดูเด็ก โดยพิจารณาจากคุณสมบัติเบื้องต้นดังต่อไปนี้ (รายงานประจำปี โครงการครอบครัวอุปการะ, 2550)

- 1) ไม่มีเด็กอายุต่ำกว่า 4 ปีในครอบครัว
- 2) สมาชิกในครอบครัวไม่มีโรคติดต่อใดๆ
- 3) มารดาอุปการะต้องมีอายุตั้งแต่ 25 ปีและไม่เกิน 60 ปี สุขภาพดีและไม่ประกอบอาชีพนอกบ้าน
- 4) สมาชิกทุกคนในครอบครัวจะต้องยอมรับเด็กเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว
- 5) ถ้ามารดาอุปการะอ่านหนังสือไม่ออกจะต้องสามารถปฏิบัติตามคำแนะนำต่างๆได้และจะต้องมีสมาชิกในครอบครัวที่อ่านหนังสือออก
- 6) สมาชิกในครอบครัวต้องยอมรับและปฏิบัติตามวิธีการเลี้ยงดูเด็กที่ได้รับการอบรมจากมูลนิธิ
- 7) บ้านต้องถูกสุขลักษณะอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมไม่เป็นอันตรายหรือมีสิ่งนี้อาจกระทบต่อสวัสดิภาพของเด็ก

เมื่อผ่านเกณฑ์การพิจารณาในเบื้องต้นแล้ว ขั้นตอนสุดท้ายเจ้าหน้าที่จะสัมภาษณ์และประเมินผู้สมัครตาม “แบบรายงานการสอบสภาพความเป็นอยู่และความเหมาะสมของผู้อุปการะเด็ก” โดยเป็นการพิจารณาตั้งแต่ประวัติส่วนตัวของผู้สมัครและสมาชิกในครอบครัว ฐานะทางเศรษฐกิจ การดำเนินชีวิต สภาพความเป็นอยู่ ที่อยู่อาศัย อุปกรณ์การดำรงชีพ สิ่งแวดล้อม แรงจูงใจในการขอรับเด็กไปอุปการะ ตลอดจนทัศนคติและความคิดเห็นต่อการเลี้ยงดูเด็กอย่าง

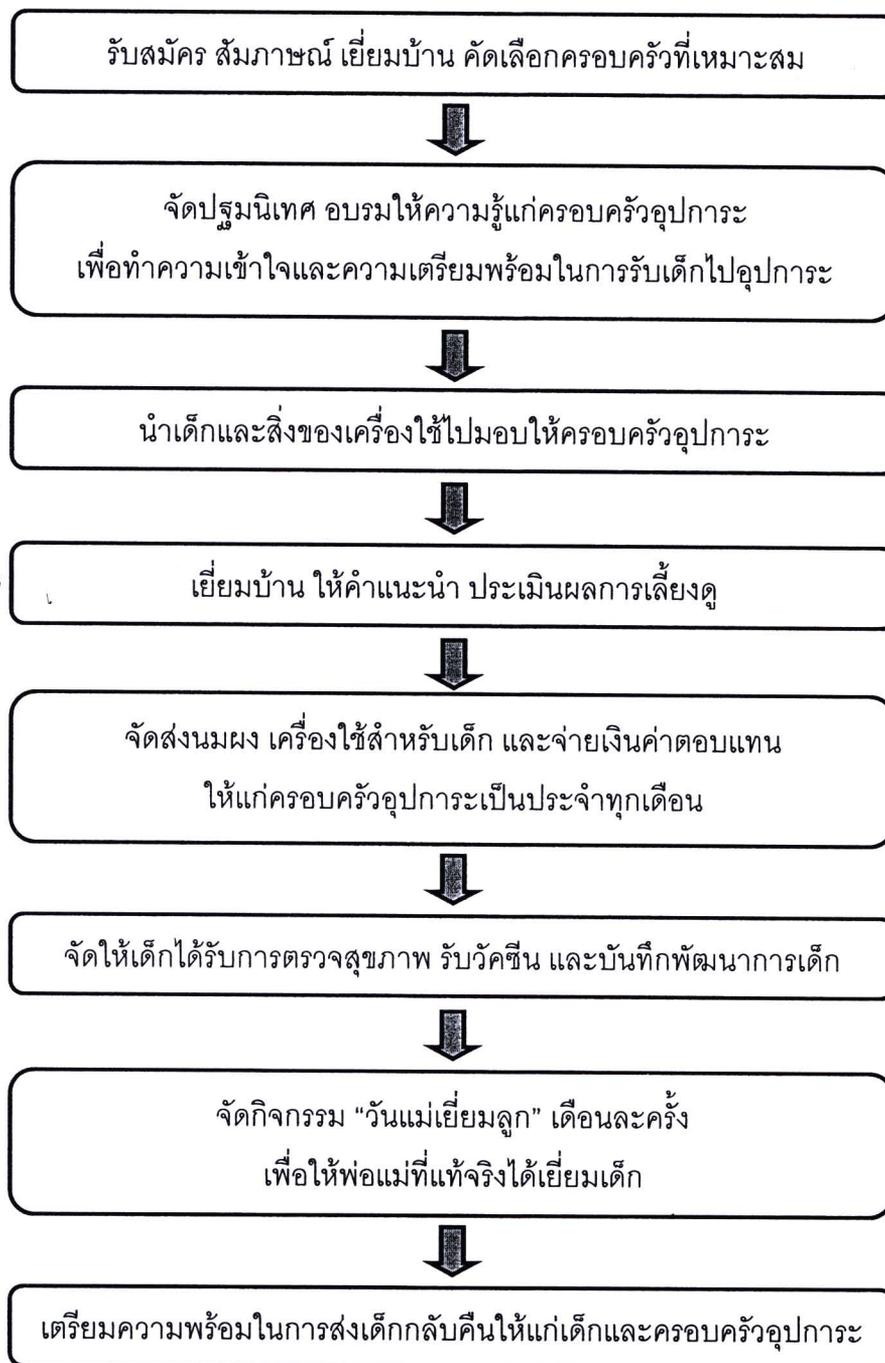
ละเอียดอีกครั้ง เมื่อผ่านการพิจารณาตามเกณฑ์และความเห็นชอบของเจ้าหน้าที่ที่เรียบร้อย ผู้สมัครเป็นครอบครัวอุปการะจะต้องรับการอบรมและปฐมนิเทศจากเจ้าหน้าที่ให้ทราบและเข้าใจ ถึงประวัติ วัตถุประสงค์ ลักษณะงานของมูลนิธิและโครงการครอบครัวอุปการะ ที่มาหรือลักษณะ ของเด็กที่มูลนิธิให้ความช่วยเหลือดูแล ความสำคัญและบทบาทหน้าที่ของครอบครัวอุปการะตั้งแต่วินาทีแรกที่รับเด็กมาอุปการะจนถึงวันที่ส่งมอบเด็กกลับคืนครอบครัว ความแตกต่างในเรื่องของ ระยะเวลาการเลี้ยงดูและการทำงานของเจ้าหน้าที่ในกรณีของการฝากเลี้ยงชั่วคราวกับการยกมอบ เด็กให้กับมูลนิธิเพื่อจัดหาครอบครัวบุญธรรม ความคาดหวังของมูลนิธิที่มีต่อครอบครัวอุปการะ บทบาทของเจ้าหน้าที่ในการทำงานกับครอบครัวอุปการะ ตลอดจนการให้ความรู้ในเรื่องของ พัฒนาการเด็ก การเลี้ยงดูและสุขภาพอนามัยทั่วไป โดยในการอบรมและปฐมนิเทศนั้นอาจจัดขึ้น ในรูปแบบของรายบุคคล กลุ่มย่อย หรือกลุ่มใหญ่ก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนผู้สมัครในช่วงเวลานั้นๆ

หลังจากผ่านกระบวนการคัดเลือกและอบรมเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เจ้าหน้าที่จะนัดหมาย ระยะเวลาในการส่งมอบเด็กให้กับมารดาอุปการะ โดยในวันที่ส่งมอบเด็กเข้าสู่ครอบครัวอุปการะ เจ้าหน้าที่จะนำสิ่งของเครื่องใช้อุปโภค บริโภคสำหรับเด็กไปมอบให้กับมารดาอุปการะ พร้อมทั้งชี้แจงรายละเอียดต่างๆเกี่ยวกับเด็กและการเลี้ยงดู ซึ่งตลอดระยะเวลาที่เด็กอาศัยอยู่กับครอบครัว อุปการะ เจ้าหน้าที่จะติดตามเยี่ยมบ้านเพื่อให้คำแนะนำ ประเมินผลการเลี้ยงดู ตรวจสอบสุขภาพ และพัฒนาการของเด็กอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนจัดส่งนมผง สิ่งของเครื่องใช้ของเด็ก และมอบเงิน ค่าตอบแทนให้แก่มารดาอุปการะเป็นประจำทุกเดือน รวมทั้งจัดให้เด็กได้รับการตรวจสุขภาพ พัฒนาการ และรับภูมิคุ้มกันโรคต่างๆ โดยในทุกๆ 3 เดือนเจ้าหน้าที่จะทำการบินที่รายงาน เกี่ยวกับการพัฒนาการเด็กเพื่อเป็นการประเมินผลและวัดความเจริญเติบโตของเด็ก

นอกจากนี้มูลนิธิยังจัดให้มีวัน “แม่เยี่ยมลูก” เดือนละ 1 ครั้ง เพื่อให้บิดามารดาที่ แท้จริงได้พบและเยี่ยมเยียนเด็ก โดยทางมูลนิธิได้จัดรถรับส่งมารดาอุปการะจากบ้านพักมายัง มูลนิธิเพื่อนำเด็กมามอบให้กับเจ้าหน้าที่ จากนั้นทางเจ้าหน้าที่จะเป็นคนกลางนำเด็กไปมอบให้กับ บิดามารดาที่แท้จริงได้พบและเยี่ยมเยียน เนื่องจากทางมูลนิธิมีกฎข้อบังคับที่ไม่อนุญาตให้ ครอบครัวอุปการะและครอบครัวที่แท้จริงได้พบกัน ทั้งนี้เพื่อป้องกันปัญหาที่อาจเกิดขึ้น เช่น การที่ ครอบครัวที่แท้จริงตามไปพบเด็กที่บ้านพักของครอบครัวอุปการะ หรือการที่มารดาอุปการะตามไป หาเด็กภายหลังจากส่งเด็กกลับคืนครอบครัวไปแล้ว ซึ่งในระหว่างที่บิดามารดาที่แท้จริงกำลังเยี่ยม เยียนเด็กอยู่นั้น เจ้าหน้าที่จะมีการจัดกลุ่มพูดคุย เสริมความรู้ในเรื่องต่างๆให้กับครอบครัว อุปการะไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการดูแลเลี้ยงดูเด็ก การรักษาสุขภาพ รวมถึงข่าวสารและ เหตุการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน

ในขั้นตอนสุดท้ายก่อนที่จะส่งมอบเด็กกลับคืนครอบครัว เจ้าหน้าที่จะมีการเตรียมความพร้อมในการส่งเด็กกลับคืนให้แก่เด็กและครอบครัวอุปการะ โดยเมื่อเจ้าหน้าที่ได้รับแจ้งกำหนดการขอรับเด็กกลับคืนจากเจ้าหน้าที่โครงการช่วยเหลือบิดามารดานอกสมรส และโครงการฟื้นฟูสภาพครอบครัวซึ่งทำงานกับบิดามารดาที่แท้จริงแล้ว เจ้าหน้าที่จะมาแจ้งกำหนดการส่งเด็กกลับคืนให้มารดาอุปการะทราบล่วงหน้าประมาณ 1-2 เดือน พร้อมทั้งแจ้งให้มารดาอุปการะทราบถึงอนาคตข้างหน้าของเด็กว่าเด็กจะได้ไปอยู่กับใคร อย่างไร เพื่อให้มารดาอุปการะมีเวลาในการเตรียมตัวเตรียมใจและคลายความกังวล แต่ทั้งนี้จะไม่มีการแจ้งให้ทราบถึงสถานที่ที่เด็กจะไปอยู่ โดยหลังจากได้รับแจ้ง มารดาอุปการะจะต้องเตรียมส่งมอบข้อมูลการดูแลเลี้ยงดูเด็ก และข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นของเด็กให้กับเจ้าหน้าที่ สำหรับกรณีการส่งมอบเด็กให้กับครอบครัวบุญธรรม เมื่อเด็กมีครอบครัวบุญธรรมมาขอรับไปอุปการะเลี้ยงดู เจ้าหน้าที่จะแจ้งให้มารดาอุปการะทราบ พร้อมทั้งนำอัลบั้มรูปภาพของครอบครัวบุญธรรมมามอบให้แก่มารดาอุปการะเพื่อใช้ในการเตรียมเด็ก และจัดทำใบกินอยู่ซึ่งเป็นการรายงานวิธีการเลี้ยงดูเด็กให้ครอบครัวบุญธรรมทราบเพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการเลี้ยงดูเด็กต่อไป จากนั้นเจ้าหน้าที่จะเป็นผู้พาเด็กไปพบแพทย์เพื่อตรวจสุขภาพ และทำหนังสือเดินทาง

จากรายละเอียดวิธีการดำเนินการข้างต้น สามารถสรุปเป็นแผนภาพวิธีการดำเนินการโครงการครอบครัวอุปการะของสหทัยมูลนิธิได้ดังแผนภาพที่ 1 (สหทัยมูลนิธิ, ไม่ระบุปีที่พิมพ์ ข)

แผนภาพที่ 1

วิธีการดำเนินการโครงการครอบครัวอุปการะของสหทัยมูลนิธิ

2.1.3 สถานการณ์และผลการดำเนินงาน

สถานการณ์และผลการดำเนินงานโครงการครอบครัวอุปการะในแต่ละปีพบว่า มีเด็กเข้ารับบริการในโครงการครอบครัวอุปการะเป็นจำนวนมากและมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น โดยในปี 2549 และ 2550 มีเด็กเข้ารับบริการในโครงการครอบครัวอุปการะจำนวน 158 และ 154 คน และเพิ่มจำนวนเป็น 174, 186 และ 178 คนในปี 2551, 2552 และ 2553 ตามลำดับ ขณะเดียวกัน กลับพบว่าจำนวนเด็กที่ได้กลับคืนสู่ครอบครัวเดิมหรือครอบครัวบุญธรรมในแต่ละปีมีเพียง 1 ใน 3 ของจำนวนเด็กทั้งหมด ดังตารางที่ 1 (รายงานประจำปี โครงการครอบครัวอุปการะ, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553)

ตารางที่ 1

จำนวนเด็กในโครงการครอบครัวอุปการะ (คน)

ปี	2549	2550	2551	2552	2553
เด็กเข้ารับบริการทั้งหมด	158	154	174	186	178
เด็กส่งกลับคืนทั้งหมด	63	56	55	67	62
- เด็กกลับคืนสู่ครอบครัวเดิม	29	11	25	28	32
- เด็กไปอยู่กับครอบครัวบุญธรรม	34	45	30	39	30

นอกจากนี้พบว่าปัญหาหลักของโครงการครอบครัวอุปการะของสหทัยมูลนิธิในทุกๆปีคือ การขาดแคลนครอบครัวอุปการะ ครอบครัวอุปการะที่มีอยู่ไม่เพียงพอต่อจำนวนเด็ก อีกทั้งจำนวนครอบครัวอุปการะก็มีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ สังเกตได้จากจำนวนครอบครัวอุปการะในแต่ละปี โดยในปี 2549 มีจำนวนครอบครัวอุปการะทั้งหมด 131 ครอบครัว และลดลงเหลือ 125, 122, 121 และ 121 ครอบครัว ในปี 2550, 2551, 2552 และ 2553 ตามลำดับ ทั้งนี้เนื่องจากในแต่ละปีจะมีครอบครัวอุปการะที่สมัครใหม่และครอบครัวอุปการะเดิมที่เคยหยุดพักไปกลับมาเลี้ยงใหม่รวมใกล้เคียงกับจำนวนครอบครัวอุปการะที่ยุติการให้การเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งเหตุผลส่วนใหญ่ของการยุติการเลี้ยงดูนั้นเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจจึงทำให้มารดาอุปการะจำเป็นต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้เพิ่มเติม ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2

จำนวนครอบครัวอุปการะของสหทัยมูลนิธิ (ครอบครัว)

ปี	2549	2550	2551	2552	2553
ครอบครัวอุปการะหมุนเวียนทั้งหมด	131	125	122	121	121
ครอบครัวอุปการะสมัครใหม่	24	10	19	8	13
ครอบครัวอุปการะเก่ากลับมาใหม่	35	29	21	22	19
ครอบครัวอุปการะยุติ	-*	43	31	33	29

หมายเหตุ *ปี 2549 ไม่พบรายงานจำนวนครอบครัวอุปการะยุติ

สำหรับเหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกสหทัยมูลนิธิเป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เนื่องจาก

1. เป็นพื้นที่ที่มีการดำเนินการเรื่องงานครอบครัวอุปการะมากกว่า 30 ปี และเป็นองค์กรทางสังคมของเอกชนองค์กรแรกที่ดำเนินงานครอบครัวอุปการะ อีกทั้งเป็นแหล่งความรู้และนิเทศงานให้แก่หน่วยงานและองค์กรอื่นตลอดมา
2. เป็นพื้นที่ที่มีมารดาอุปการะเป็นจำนวนมากเพียงพอสำหรับทำการศึกษา และมีปรากฏการณ์การส่งมอบเด็กกลับคืนให้แก่ครอบครัวที่แท้จริงและครอบครัวบุญธรรมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถดำเนินการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลได้อย่างต่อเนื่อง
3. เป็นพื้นที่ที่ปลอดภัยไม่มีความเสี่ยงในการเข้าไปเก็บข้อมูล และเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยมีความคุ้นเคย เนื่องจากเป็นสถานที่ที่ผู้วิจัยเคยฝึกภาคปฏิบัติงานด้านสังคมสงเคราะห์ในขณะที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นปริญญาตรี และเคยปฏิบัติงานเป็นอาสาสมัครและเจ้าหน้าที่มาก่อน จึงทำให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ (accessibility) โดยสะดวกผ่านทางเจ้าหน้าที่โครงการครอบครัวอุปการะของสหทัยมูลนิธิ ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญในการนำผู้วิจัยลงพื้นที่ในการเก็บข้อมูล (gatekeeper)

2.2 ผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูล (key informants) ในการวิจัยครั้งนี้ คือ มารดาอุปการะของสหทัยมูลนิธิ จำนวน 9 ราย ซึ่งผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) เพื่อที่จะได้ผู้ให้ข้อมูลที่สามารให้ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาได้อย่างลึกซึ้งและตรงประเด็น โดยผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ (criteria) ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลเข้าและออกไว้ดังนี้

เกณฑ์การคัดเลือกเข้า

1. เป็นมารดาอุปการะของสหทัยมูลนิธิอยู่ในปัจจุบัน
2. มีประสบการณ์การส่งเด็กกลับบ้านในช่วงระยะเวลาไม่เกิน 1 ปีก่อนมีการเก็บข้อมูล ทั้งนี้ผู้วิจัยพิจารณาแล้วว่าการเก็บข้อมูลในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนั้นเป็นช่วงเวลาที่ผู้ให้ข้อมูลยังสามารถจดจำรายละเอียดและความรู้สึกที่เกิดขึ้นในการส่งเด็กกลับบ้านได้
3. มีระยะเวลาที่เด็กอาศัยอยู่ในความอุปการะไม่ต่ำกว่า 6 เดือนก่อนส่งคืน
4. มีความเต็มใจและยินดีที่จะให้ข้อมูลและบอกเล่าถึงประสบการณ์ของตนเอง

เกณฑ์การคัดออก

1. ไม่ได้ทำหน้าที่เป็นมารดาอุปการะของสหทัยมูลนิธิหรือไม่ได้ทำหน้าที่เป็นมารดาอุปการะแล้วในปัจจุบัน
2. ไม่มีประสบการณ์การส่งเด็กกลับบ้าน หรือมีประสบการณ์การส่งเด็กกลับบ้านเกินกว่า 1 ปีก่อนมีการเก็บข้อมูล
3. มีระยะเวลาที่เด็กอาศัยอยู่ในความอุปการะไม่ถึง 6 เดือนก่อนส่งคืน
4. ไม่สะดวกที่จะให้ข้อมูลและบอกเล่าถึงประสบการณ์ของตนเองหรือไม่สมัครใจเข้าร่วมการวิจัย

ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลนอกเหนือจากเกณฑ์การคัดเลือกแล้ว ผู้วิจัยได้พยายามคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลโดยคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายในด้านอายุ ประสบการณ์การเป็นมารดาอุปการะ จำนวนเด็กที่เคยอุปการะเลี้ยงดู อายุเด็กเมื่อแรกรับมาอุปการะ ระยะเวลาที่เด็กอาศัยอยู่กับมารดาอุปการะ และประเภทของครอบครัวที่ได้ส่งมอบเด็กกลับบ้าน ทั้งนี้เพื่อให้ข้อมูลที่ได้สามารถนำไปใช้อธิบายในบริบทที่คล้ายคลึงกันได้ โดยผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีอายุระหว่าง 33 ปี ถึง 66 ปี ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีเพียง 2 รายที่นับถือศาสนาอิสลาม ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีประสบการณ์การเป็นมารดาอุปการะมากกว่า 10 ปี ซึ่งผู้ที่มีประสบการณ์การเป็นมารดาอุปการะมากที่สุดคือ 19 ปี และน้อยที่สุดคือ 3 ปี ส่วนจำนวนเด็กที่ผู้ให้ข้อมูลเคยอุปการะเลี้ยงดูนั้น มีจำนวนมากที่สุดคือ 16 คนและน้อยที่สุด 4 คน โดยผู้ให้ข้อมูลได้ส่งเด็กกลับบ้านครบครวไปแล้ว จำนวนมากที่สุดคือ 15 คนและน้อยที่สุด 3 คน ในจำนวนเด็กทั้งหมดที่มารดาอุปการะได้ส่งกลับบ้านครบครวไปแล้วนั้น พบว่าอายุเด็กที่น้อยที่สุดเมื่อแรกรับมาอุปการะคือ 2 วัน และอายุมากที่สุดคือ 2 ปี 5 เดือน ส่วนระยะเวลาที่เด็กอาศัยอยู่กับมารดาอุปการะนั้นพบว่าระยะสั้นที่สุดคือ 10 วัน และยาวนานที่สุดคือ 39 เดือน โดยมารดาอุปการะทุกรายมีประสบการณ์การส่งเด็กกลับบ้านให้กับครอบครัวทั้งกับครอบครัวที่แท้จริงและครอบครัวบุญธรรม สำหรับเหตุผลในการตัดสินใจทำหน้าที่

ตารางที่ 3

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

ID	อายุ (ปี)	ศาสนา	ประสบการณ์การเป็นมารดาอุปการะ (ปี)	จำนวนเด็กที่เคยอุปการะเลี้ยงดู (คน)	จำนวนเด็กที่เคยส่งกลับคืนครอบครัว (คน)	อายุเด็กเมื่อแรกรับอุปการะ		อาศัยอยู่กับมารดาอุปการะ (เดือน)		จำนวนเด็กที่ส่งกลับคืนแยกตามประเภทของครอบครัว (คน)		เหตุผลในการตัดสินใจทำหน้าที่เป็นมารดาอุปการะ
						ต่ำสุด	สูงสุด	ต่ำสุด	สูงสุด	ครอบครัวที่แท้จริง	ครอบครัวบุญธรรม	
1	58	พุทธ	19	16	15	18 วัน	2.5 ปี	2	39	6	9	สงสารต้องการช่วยเหลือเด็ก อยู่ว่างๆไม่ได้ทำงานอะไร เห็นคนอื่นเลี้ยงจึงสนใจ
2	33	พุทธ	18	10	9	1 เดือน	8 เดือน	8	36	1	8	สงสารต้องการช่วยเหลือเด็ก ต้องการมีรายได้เพิ่มเติม
3	45	พุทธ	11	13	12	2 วัน	1 ปี	4	25	7	5	ต้องการมีรายได้เพิ่มเติม
4	53	อิสลาม	3	5	4	10 วัน	5 เดือน	4	13	3	1	ต้องการทำบุญ เห็นคนอื่นเลี้ยงจึงสนใจ
5	52	พุทธ	6	4	3	4 เดือน	8 เดือน	5	30	1	2	อยู่ว่างๆไม่ได้ทำงานอะไร
6	66	พุทธ	10	13	12	1 เดือน	8 เดือน	10 วัน	17	10	2	อยู่ว่างๆไม่ได้ทำงานอะไร
7	52	อิสลาม	10	10	9	1 เดือน	11 เดือน	3	19	3	6	ต้องการมีรายได้เพิ่มเติม
8	58	พุทธ	11	7	6	1 เดือน	10 เดือน	5	25	2	4	อยู่ว่างๆไม่ได้ทำงานอะไร
9	48	พุทธ	8	8	6	1 เดือน	1.11 ปี	5	20	3	3	อยู่ว่างๆไม่ได้ทำงานอะไร มีคนชักชวน

เป็นมารดาอุปการะของผู้ให้ข้อมูลแต่ละรายนั้นมีด้วยกันหลายเหตุผล โดยเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ตัดสินใจรับเด็กมาอุปการะคือ อยู่ว่างๆไม่ได้ทำงานอะไร และต้องการที่จะมีรายได้เพิ่มเติม ดังตารางที่ 3

2.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ทำหนังสือขออนุญาตจากคณะจิตวิทยา สาขาจิตวิทยา การปรึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถึงผู้อำนวยการสหทัยมูลนิธิเพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูลในการศึกษาวิจัย เมื่อได้รับการอนุญาตให้เก็บข้อมูล และผ่านการพิจารณาจริยธรรม การวิจัยจาก คณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 1 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้ดำเนินการศึกษาวิจัยได้ ผู้วิจัยจึงประสานงานกับเจ้าหน้าที่โครงการครอบครัวอุปการะของสหทัยมูลนิธิ เพื่อขอความร่วมมือในการคัดเลือกมารดาอุปการะที่มีคุณสมบัติตรงตามเกณฑ์ การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล คือเป็นมารดาอุปการะที่มีประสบการณ์การส่งเด็กกลับคืนในช่วงระยะเวลาไม่เกิน 1 ปีก่อนที่จะมีการเก็บข้อมูล และมีระยะเวลาที่เด็กอาศัยอยู่ในความอุปการะไม่ต่ำกว่า 6 เดือนก่อนส่งคืน ซึ่งในขั้นตอนนี้ผู้วิจัยได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลจากรายชื่อมารดาอุปการะทั้งหมดของสหทัยมูลนิธิ และเมื่อได้ผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติตรงตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยต้องการแล้ว ผู้วิจัยได้สุ่มเลือกผู้ให้ข้อมูลจากรายชื่อผู้ที่ผ่านเกณฑ์ทั้งหมดอีกครั้ง โดยผู้วิจัยพยายามเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีความแตกต่างหลากหลายในด้านอายุ ประสบการณ์การเป็นมารดาอุปการะ จำนวนเด็กที่เคยอุปการะเลี้ยงดู และระยะเวลาที่เด็กอาศัยอยู่กับมารดาอุปการะ ตลอดจนประเภทของครอบครัวที่ส่งเด็กกลับคืน

เมื่อได้รายชื่อผู้ให้ข้อมูลเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจึงประสานงานกับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบดูแลผู้ให้ข้อมูลแต่ละราย เพื่อวางแผนการเก็บข้อมูล และติดต่อเชิญผู้ให้ข้อมูลเข้าร่วมการวิจัย โดยในเบื้องต้นเจ้าหน้าที่เป็นผู้ติดต่อกับผู้ให้ข้อมูลและแจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับการวิจัยโดยสรุปให้ผู้ให้ข้อมูลทราบผ่านทางโทรศัพท์หรือแจ้งโดยตรงกับตัวของผู้ให้ข้อมูลในวันที่ไปเยี่ยมบ้านหรือส่งนม หากผู้ให้ข้อมูลแจ้งความจำนงว่าสนใจที่จะเข้าร่วมการวิจัย เจ้าหน้าที่จะสอบถามวันเวลาและสถานที่ที่ผู้ให้ข้อมูลสะดวก ซึ่งผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่สะดวกที่จะพูดคุยและให้สัมภาษณ์ได้ในทุกช่วงเวลา เนื่องจากไม่ได้ประกอบอาชีพใดๆนอกบ้าน และทำหน้าที่อุปการะเลี้ยงดูเด็กอยู่ภายในบ้านพักเท่านั้น และเนื่องจากในการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลของผู้วิจัยจะมีเจ้าหน้าที่เป็นผู้นำผู้วิจัยเข้าสู่แหล่งข้อมูล (gatekeeper) ทำให้การวางแผนการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลของผู้วิจัยนั้น นอกจากจะต้องคำนึงถึงความสะดวกของผู้ให้ข้อมูลเป็นหลักแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงความสะดวก

ตารางการทำงานและการเดินทางลงพื้นที่เพื่อเยี่ยมบ้าน ส่งนม หรือพาเด็กไปพบแพทย์ของเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบผู้ให้ข้อมูลแต่ละรายด้วย

2.3.1 การเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล

ในการลงพื้นที่ไปพบกับผู้ให้ข้อมูลเพื่อสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น เจ้าหน้าที่ได้เป็นผู้นำผู้วิจัยเข้าสู่แหล่งข้อมูล และแนะนำผู้วิจัยให้รู้จักกับผู้ให้ข้อมูล โดยวิธีการที่ผู้วิจัยเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลสามารถแบ่งตามลักษณะการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลและสถานที่ในการสัมภาษณ์ได้ดังนี้

การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 1,2,4,5 และ 6 เจ้าหน้าที่และผู้ให้ข้อมูลได้นัดหมายวันและเวลาให้ผู้วิจัยเดินทางไปพบและสัมภาษณ์ ณ บ้านพักของผู้ให้ข้อมูล เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลมีเด็กอยู่ในความอุปการะที่ต้องดูแลจึงไม่สะดวกที่จะเดินทางไปพบหรือพูดคุยยังที่อื่น ซึ่งวิธีการไปพบและสัมภาษณ์ที่บ้านพักของผู้ให้ข้อมูลนี้นับเป็นวิธีการหลักในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลของผู้วิจัย ในกรณีนี้ผู้วิจัยจะต้องเดินทางไปพบกับเจ้าหน้าที่ที่สหทัยมูลนิธิเพื่อขึ้นรถยนต์ของมูลนิธิและเดินทางไปพร้อมกับเจ้าหน้าที่ในวันเยี่ยมบ้าน ส่งนม หรือนำเด็กรายใหม่ไปส่งให้กับมารดา อุปการะที่กำลังรอคอยการมาถึงของลูกคนใหม่ ในระหว่างการเดินทางผู้วิจัยมีโอกาสดูพูดคุย สอบถามข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลและการส่งเด็กกลับคืนเพิ่มเติมจากเจ้าหน้าที่ และบางครั้งก็ได้พูดคุยกับมารดาอุปการะรายอื่นๆที่ร่วมเดินทางไปพร้อมกัน ตลอดจนได้ติดตามการทำงานในแต่ละขั้นตอนของเจ้าหน้าที่ทำให้ได้สัมผัส เห็นภาพ และเข้าใจในธรรมชาติของกลุ่มมารดาอุปการะมากยิ่งขึ้น โดยเมื่อเดินทางไปถึงยังบ้านพักของผู้ให้ข้อมูล เจ้าหน้าที่ได้ใช้เวลาพูดคุยและปฏิบัติภารกิจหน้าที่ในการส่งนม เยี่ยมบ้าน พร้อมทั้งแนะนำผู้วิจัยให้รู้จักกับผู้ให้ข้อมูลก่อนที่จะขอตัวเดินทางไปปฏิบัติงานยังที่อื่นๆต่อไป โดยจะกลับมารับผู้วิจัยหลังจากนั้น 2-4 ชั่วโมง ซึ่งทำให้ผู้วิจัยมีเวลามากพอในการพูดคุยและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลได้อย่างอิสระ

สำหรับสถานที่ในการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลนั้น ผู้ให้ข้อมูลเลือกบริเวณใต้ถุนบ้านที่มีโต๊ะเก้าอี้หรือพื้นไม้ยกระดับสำหรับนั่งเล่น บ้างก็เลือกพื้นที่ว่างภายในบ้านเป็นที่นั่งพูดคุยและให้สัมภาษณ์ ซึ่งบรรยากาศโดยรวมค่อนข้างเงียบสงบและเป็นส่วนตัว มีเพียงรายหนึ่งที่บ้านถูก น้ำท่วมสูง ผู้ให้ข้อมูลจึงต้องพายเรือออกมาพบกับผู้วิจัยและเลือกศาลาพักริมถนนเป็นที่นั่งพูดคุยและให้สัมภาษณ์แทน บางครั้งในระหว่างการสัมภาษณ์จะพบว่าสมาชิกในครอบครัวหรือเพื่อนบ้านที่บังเอิญผ่านไปมาหยุดแวะทักทาย นั่งฟัง หรือสอบถามด้วยความสงสัยเมื่อพบเห็นผู้วิจัย หรือบางครั้งก็เข้ามาร่วมสนทนาแลกเปลี่ยนกับผู้ให้ข้อมูลและผู้วิจัยในช่วงระยะเวลาสั้นๆ ซึ่งผู้วิจัยพบว่าการเข้ามาร่วมพูดคุยดังกล่าวนี้ไม่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลในขณะ

กำลังบอกเล่า อีกทั้งยังทำให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถบอกเล่าความคิด ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้นได้อย่างชัดเจน ราบรื่น เนื่องจากบุคคลดังกล่าวเป็นบุคคลที่ร่วมรู้สึกและอยู่ร่วมในเหตุการณ์ในวันที่ส่งเด็กกลับบ้าน และอยู่ใกล้ชิดกับผู้ให้ข้อมูล อย่างไรก็ตามการมีผู้อื่นร่วมผู้คุยอยู่ด้วยนั้นก็อาจก่อให้เกิดการชี้นำความคิดความรู้สึกได้ ซึ่งผู้วิจัยได้พยายามลดอคติและความเสี่ยงดังกล่าวโดยชวนผู้ให้ข้อมูลหาที่เงียบสงบพูดคุยและให้สัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว โดยในระหว่างการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลบางรายได้ฝากเด็กในความอุปการะให้สมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวช่วยดูแลเด็กแทน แต่บางรายก็เลือกที่จะนั่งพูดคุยและให้สัมภาษณ์ข้างเปลหรือเบาะที่เด็กกำลังหลับนอนอยู่ เพื่อจะได้ดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด ซึ่งบางครั้งเด็กก็จะตื่นขึ้นมาร้องงอแง ทำให้การสัมภาษณ์ต้องสะดุดหรือหยุดลงชั่วคราวเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้กล่อมให้เด็กนอนหลับ ชงนม หรือดูแลเด็กให้เรียบร้อยเสียก่อน

การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 7 ผู้ให้ข้อมูลได้รับการติดต่อเชิญให้เข้าร่วมการวิจัยจากเจ้าหน้าที่ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลมีความยินดีและเต็มใจที่จะให้สัมภาษณ์จึงได้นัดหมายกับเจ้าหน้าที่ให้ผู้วิจัยไปสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลยังบ้านพักของผู้ให้ข้อมูล แต่เนื่องจากเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบผู้ให้ข้อมูลรายดังกล่าว ไม่มีกำหนดการเดินทางลงพื้นที่ในช่วงเวลานั้น ผู้วิจัยจึงต้องเดินทางไปพบกับผู้ให้ข้อมูลด้วยตนเองโดยได้รับความอนุเคราะห์จากเจ้าหน้าที่ซึ่งได้สละเวลานำผู้วิจัยไปพบกับผู้ให้ข้อมูล โดยผู้วิจัยได้เดินทางไปรับเจ้าหน้าที่ที่สหทัยมูลนิธิด้วยรถยนต์ส่วนตัวเพื่อออกเดินทางไปพบผู้ให้ข้อมูลพร้อมกัน และเมื่อเดินทางไปถึงยังบ้านพักของผู้ให้ข้อมูลเจ้าหน้าที่ได้แนะนำผู้วิจัยให้รู้จักกับผู้ให้ข้อมูล โดยในครั้งนี้เจ้าหน้าที่ได้ช่วยดูแลเด็กในความอุปการะของผู้ให้ข้อมูลและนั่งอยู่ภายในบ้านพักของผู้ให้ข้อมูลตลอดระยะเวลาการสัมภาษณ์ เนื่องจากไม่ได้มีภารกิจอื่นใดนอกเหนือจากการนำผู้วิจัยมาพบกับผู้ให้ข้อมูล ซึ่งในช่วงแรกผู้วิจัยรู้สึกเป็นกังวลว่าการที่มีเจ้าหน้าที่นั่งอยู่ด้วยในบริเวณใกล้เคียงนั้นจะส่งผลกระทบต่อการใช้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลหรือไม่ ผู้ให้ข้อมูลจะสามารถบอกเล่าเรื่องราว และความรู้สึกได้อย่างเต็มที่หรือไม่ แต่ก็พบว่าผู้ให้ข้อมูลยังคงสามารถบอกเล่าเรื่องราวได้อย่างชัดเจนและตรงประเด็น

การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 3 และ 9 ในบางครั้งเจ้าหน้าที่ไม่มีตารางการเดินทางลงพื้นที่ การนัดหมายผู้ให้ข้อมูลมาสัมภาษณ์ใน “วันแม่เยี่ยมลูก” ที่สหทัยมูลนิธิจึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลของผู้วิจัย โดยเจ้าหน้าที่ได้นัดหมายผู้วิจัยให้มาพบและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สหทัยมูลนิธิในวันดังกล่าว ซึ่งการสัมภาษณ์อาศัยช่วงเวลาว่างของผู้ให้ข้อมูลในระหว่างพักรับประทานอาหารและรอเข้ากิจกรรมกลุ่มกับทางมูลนิธิ โดยเจ้าหน้าที่จะเป็นผู้เชิญผู้ให้ข้อมูลมาพบและแนะนำให้รู้จักกับผู้วิจัย จากนั้นจึงนำผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลไปนั่งพูดคุยและสัมภาษณ์ยังห้องให้คำปรึกษาของมูลนิธิ ซึ่งเป็นห้องส่วนตัวภายในมีโต๊ะ เก้าอี้ และพัดลมไว้

อำนวยความสะดวก แต่หลังเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์เมื่อผู้วิจัยได้นำเทปบันทึกเสียงไปถอดความ กลับพบว่าเสียงที่บันทึกในการสัมภาษณ์ครั้งนั้นมีเสียงรบกวนเป็นจำนวนมากทำให้ยากแก่การถอดเทปและอาจก่อให้เกิดความคลาดเคลื่อนของข้อมูลได้ ดังนั้นในครั้งต่อมาที่ผู้วิจัยต้องสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลรายต่อไปที่สหทัยมูลนิธิ ผู้วิจัยจึงได้เปลี่ยนสถานที่ไปใช้ห้องประชุมเล็กซึ่งเป็นห้องปรับอากาศที่มีความเงียบสงบและเป็นส่วนตัวมากกว่า โดยข้อดีของการสัมภาษณ์ที่สหทัยมูลนิธิใน “วันแม่เยี่ยมลูก” นั่นคือ ผู้ให้ข้อมูลจะมีสมาธิในการพูดคุยและบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ อย่างเต็มที่ เนื่องจากห้องที่ใช้สัมภาษณ์เป็นห้องปิด และมีความเป็นส่วนตัวปราศจากสิ่งรบกวน อีกทั้งในระหว่างที่ให้ผู้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลไม่ต้องคอยดูแลเด็กในความอุปการะเพราะเด็กยังคงอยู่ในความดูแลของมารดาที่แท้จริงที่กลับมาเยี่ยมลูกในขณะนั้น

‘ การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลรายที่ 8 เจ้าหน้าที่ได้นัดหมายผู้วิจัยให้ไปพบและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่โรงพยาบาลรัฐบาลแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ซึ่งในวันนั้นเป็นวันที่ผู้ให้ข้อมูลเดินทางพาเด็กในความอุปการะมาตรวจสุขภาพตามที่แพทย์นัดหมาย เมื่อผู้วิจัยเดินทางไปถึงยังโรงพยาบาลเจ้าหน้าที่ได้แนะนำผู้วิจัยให้รู้จักกับผู้ให้ข้อมูลซึ่งกำลังนั่งรอคิวพบแพทย์อยู่หน้าแผนก และโดยปกติแล้วช่วงระยะเวลาของการรอพบแพทย์นั้นค่อนข้างยาวนาน เจ้าหน้าที่จึงได้แนะนำผู้วิจัยให้ใช้ช่วงเวลานี้พูดคุยและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ซึ่งผู้ให้ข้อมูลได้พาผู้วิจัยไปหาสถานที่เงียบๆ และผู้คนไม่พลุกพล่านนั่งพูดคุยโดยได้ฝากเด็กในความอุปการะไว้กับญาติที่เดินทางมาพร้อมกัน อย่างไรก็ตามผู้วิจัยพบว่าการสัมภาษณ์ในโรงพยาบาลนั้นไม่มีความเป็นส่วนตัวเท่าใดนัก เพราะมีผู้คนเดินผ่านไปมาเป็นระยะ ประกอบกับมีเสียงประกาศของโรงพยาบาลดังขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้ในช่วงแรกๆ ผู้วิจัยได้ยินสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลกำลังบอกเล่าไม่ถนัดชัดเจน จึงต้องใช้วิธีการถามซ้ำและเขยิบเข้าไปใกล้ชิดกับผู้ให้ข้อมูลมากขึ้น อีกทั้งการสัมภาษณ์ยังต้องหยุดชะงักลงชั่วคราวเมื่อถึงเวลาที่เด็กต้องเข้าพบแพทย์ ซึ่งผู้วิจัยต้องนั่งรอผู้ให้ข้อมูลจนกว่าจะออกจากห้องตรวจแล้วจึงกลับมาสัมภาษณ์ต่อจนจบ

2.3.2 ขั้นตอนการสัมภาษณ์

ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจำเป็นต้องสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลตั้งแต่ครั้งแรกที่พบ ทำให้มีข้อจำกัดเรื่องระยะเวลาในการสร้างความคุ้นเคย สัมพันธภาพและความไว้วางใจจำกัด ดังนั้นเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกไว้วางใจและคุ้นเคยกับผู้วิจัย ก่อนเข้าสู่การสัมภาษณ์แต่ละครั้งผู้วิจัยจึงใช้เวลาพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลในเรื่องราวเกี่ยวกับเด็กคนปัจจุบันที่ผู้ให้ข้อมูลกำลังอุปการะเลี้ยงดู เช่น สุขภาพของเด็กและการเลี้ยงดูเด็ก ตลอดจนสุขภาพและความเป็นอยู่ของผู้ให้ข้อมูลต่อเนื่องจากเรื่องราวและสิ่งที่เจ้าหน้าที่ได้พูดคุยไว้ ซึ่งผู้วิจัยได้เปิดเผยบทบาทของตนเองในฐานะผู้วิจัยให้ผู้ให้

ข้อมูลทราบ จากนั้นจึงอธิบายรายละเอียดของการศึกษาวิจัยและแจ้งสิทธิของผู้เข้าร่วมการวิจัยให้ทราบ พร้อมทั้งนำเอกสารชี้แจงผู้เข้าร่วมการวิจัยให้ผู้ให้ข้อมูลอ่าน และอธิบายข้อสงสัยต่างๆจนเกิดความเข้าใจเป็นอย่างดี ในกรณีที่ผู้ให้ข้อมูลบางรายไม่สามารถอ่านเอกสารได้ด้วยตนเอง ผู้วิจัยได้เป็นผู้อ่านเอกสารดังกล่าวให้ฟัง พร้อมทั้งขอทราบความสมัครใจจากผู้ให้ข้อมูลในการตัดสินใจเข้าร่วมการวิจัยอีกครั้ง และเมื่อได้รับการยืนยันว่าผู้ให้ข้อมูลสมัครใจและยินดีที่จะร่วมการวิจัย ผู้วิจัยได้ขอให้ผู้ให้ข้อมูลลงนามแป๊ะหรือประทับลายนิ้วมือลงในใบยินยอมเข้าร่วมการวิจัย ซึ่งผู้ให้ข้อมูลบางรายมีความพร้อมที่จะบอกเล่า และอยากจะทำเรื่องราวตั้งแต่ผู้วิจัยยังชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยไม่เสร็จ

ในขั้นต่อมาผู้วิจัยขออนุญาตบันทึกเสียงการสัมภาษณ์ และขอสัมภาษณ์โดยใช้เวลาประมาณ 45 นาทีถึง 1 ชั่วโมงครึ่ง การสัมภาษณ์เริ่มต้นด้วยการพูดคุยสอบถามถึงข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล เช่น อายุ ประสบการณ์การเป็นมารดาอุปการะ จำนวนเด็กที่เคยอุปการะเลี้ยงดู และระยะเวลาที่เด็กอาศัยอยู่กับมารดาอุปการะ จากนั้นจึงค่อยๆเชื่อมโยงเข้าสู่ประเด็นคำถามเกี่ยวกับประสบการณ์ทางจิตใจเมื่อต้องส่งเด็กกลับคืน ซึ่งผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และสอบถามรายละเอียดต่างๆตามแนวทางในการสัมภาษณ์ โดยมุ่งเน้นที่อารมณ์ความรู้สึกเป็นสำคัญ และในระหว่างการสัมภาษณ์มีผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งเกิดอารมณ์ความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจ ร้องไห้ เมื่อย้อนคิดถึงเหตุการณ์และความรู้สึกในอดีตจนไม่สามารถบอกเล่าเรื่องราวต่อได้ ผู้วิจัยจึงได้หยุดพักการสัมภาษณ์ไว้ชั่วคราว หลังจากผู้ให้ข้อมูลขอพักไปจัดการกับอารมณ์ความรู้สึกเรียบร้อยแล้ว และพร้อมที่จะกลับมาให้ข้อมูลอีกครั้ง ผู้วิจัยจึงได้เริ่มดำเนินการสัมภาษณ์ต่อจนจบ

เมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลครบถ้วนตามประเด็นที่ต้องการแล้ว ผู้วิจัยจึงค่อยๆลดระดับความเข้มข้นในการสนทนา ด้วยการสอบถามผู้ให้ข้อมูลว่ามีประเด็นใดที่ต้องการบอกเล่าเพิ่มเติมหรือไม่ พร้อมทั้งทวนประเด็นทั้งหมดที่ได้พูดคุยกัน จากนั้นจึงขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลล่วงหน้าว่า อาจจะต้องมีการกลับมาสัมภาษณ์เพิ่มเติมในภายหลัง หากพบว่ามีคำถามใดที่ยังไม่ชัดเจนหรือมีประเด็นที่ต้องการสอบถามเพิ่มเติม แล้วจึงกล่าวขอบคุณและจบการสัมภาษณ์พร้อมมอบของที่ระลึก ในการวิจัยครั้งนี้ได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลจำนวน 9 ราย โดยเมื่อสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลครบ 4 รายแรก ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ จัดหมวดหมู่ สร้างประเด็นย่อยและประเด็นหลักในเบื้องต้น จากนั้นเมื่อนำข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลรายที่ 5, 6 และ 7 มาวิเคราะห์เพิ่มเติม พบว่าได้ข้อมูลซ้ำเดิมและไม่พบประเด็นใหม่ นอกเหนือจากประเด็นที่มีอยู่ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความอิมิตัวของข้อมูล ผู้วิจัยจึงได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมอีก 2 ราย เพื่อยืนยันความอิมิตัวของข้อมูล

2.4 เครื่องมือ

2.4.1 ตัวผู้วิจัย ผู้วิจัยนับเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสัมภาษณ์ บันทึกเสียง สังเกต จดบันทึกภาคสนาม และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง

2.4.2 แนวทางการสัมภาษณ์ (interview guideline) คำถามมีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิดที่เอื้อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถอธิบาย เล่าเรื่อง หรือให้ความเห็นได้อย่างอิสระ ซึ่งคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์จะมีลักษณะที่ยืดหยุ่นทั้งจำนวนข้อ การลำดับคำถาม และการใช้ภาษาตามความเหมาะสมของเรื่องราวและผู้ให้ข้อมูลแต่ละราย โดยจะครอบคลุมประเด็นในเรื่องของอารมณ์ความรู้สึก และความคิดที่เกิดขึ้นเมื่อส่งเด็กกลับบ้าน ซึ่งแนวคำถามนี้ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับมารดาอุปการะและการส่งเด็กกลับบ้าน ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้แนวคำถามไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล 2 ราย และนำผลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาปรับปรุงและพัฒนาแนวคำถามก่อนการเก็บข้อมูลครั้งต่อไป โดยได้ทำการปรับภาษาที่ใช้ในการถามให้ง่ายและชัดเจนขึ้น ซึ่งแนวคำถามหลักที่ใช้ในการสัมภาษณ์ มีดังนี้

คำถามอุ้นเครื่อง คือ คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของมารดาอุปการะ เช่น อายุ ประสบการณ์การเป็นมารดาอุปการะ เหตุผลในการตัดสินใจทำหน้าที่เป็นมารดาอุปการะ จำนวนเด็กที่เคยอุปการะเลี้ยงดู และระยะเวลาที่เด็กอาศัยอยู่กับมารดาอุปการะ

คำถามเจาะลึก คือ คำถามที่มุ่งค้นหาข้อมูลในประเด็นต่างๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

1) การส่งเด็กกลับบ้าน

- ในการรับเด็กมาอุปการะทราบหรือไม่ว่าจะต้องส่งมอบเด็กกลับบ้าน และเข้าใจว่าการส่งเด็กกลับบ้านนั้นเป็นอย่างไร

- ช่วยเล่าถึงเหตุการณ์ในวันที่ส่งมอบเด็กกลับบ้านว่าเป็นอย่างไร

- อะไรคือสิ่งที่ยุ่งยากลำบากใจที่สุดในวันที่ส่งเด็กคืน

- หลังจากเด็กย้ายออกไปแล้ว ชีวิตประจำวันในวันนั้นเป็นอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

2) ความคิดอารมณ์ความรู้สึกเมื่อต้องส่งเด็กกลับบ้าน

- ความคิดอารมณ์ความรู้สึกเมื่อต้องส่งมอบเด็กกลับบ้านเป็นอย่างไร

- คิดว่าอารมณ์ความรู้สึกดังกล่าวเกิดขึ้นเนื่องจากเหตุใด

- อารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นนั้นส่งผลอย่างไรต่อตนเอง

3) การจัดการหรือการรับมือกับความรู้สึกที่เกิดขึ้น

- มีวิธีการจัดการหรือรับมือกับความรู้สึกที่เกิดขึ้นอย่างไร

- วิธีการจัดการหรือรับมือนั้นเมื่อปฏิบัติแล้วได้ผลเป็นอย่างไร

▪ คิดว่าสิ่งใดหรืออะไรที่จะช่วยให้สามารถรับมือหรือจัดการกับความรู้สึกเมื่อต้องส่งเด็กคืนได้ดีที่สุด

2.4.3 เครื่องบันทึกเสียงดิจิทัล สำหรับบันทึกเสียงในระหว่างการสัมภาษณ์

2.4.4 บันทึกภาคสนาม เป็นการบันทึกจากการสังเกตและบันทึกภาพรวมของการสัมภาษณ์ โดยสามารถแบ่งเป็น 2 ส่วนหลักๆ คือ ส่วนการพรรณาส่งที่เกิดขึ้นหรือพบและข้อค้นพบสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์ซึ่งมาจากเรื่องราวของผู้ให้ข้อมูล (insider's perspectives) โดยปราศจากอคติหรือข้อคิดเห็นส่วนตัวของผู้วิจัย เช่น สัมพันธภาพ ลักษณะคำถามคำพูดหรือประเด็น ข้อจำกัดหรือเงื่อนไขในการสัมภาษณ์ และส่วนที่สองคือการสะท้อนตนเองของผู้วิจัย (outsider's perspectives) ในแง่มุมต่างๆที่เกิดขึ้นทั้งด้านความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึก และปัญหาของผู้วิจัยที่มีต่อตนเอง ผู้ให้ข้อมูล การสัมภาษณ์ หรือเรื่องราวของผู้ให้ข้อมูล อันเป็นการสังเกตสิ่งที่อยู่ภายในและสร้างความตระหนักในตนเองของผู้วิจัย ซึ่งเป็นการช่วยลดอคติที่อาจเกิดขึ้นในการวิจัย ตลอดจนบันทึกการวิเคราะห์ข้อมูลในเบื้องต้นและแนวทางการเก็บข้อมูลครั้งต่อไป และเพื่อป้องกันความคลาดเคลื่อนของข้อมูลอันเกิดจากลืมเรื่องราวหรือรายละเอียดต่างๆที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยจึงได้จัดบันทึกภาคสนามภายในเวลา 24 ชั่วโมงหลังจากเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ในแต่ละครั้ง

2.5 ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยเริ่มเก็บข้อมูลภาคสนามในช่วงปลายเดือนกรกฎาคม 2553 แล้วเสร็จในเดือนพฤศจิกายน 2553 รวมระยะเวลาประมาณ 4 เดือน ในการเก็บข้อมูลภาคสนามผู้วิจัยได้เข้าพื้นที่ศึกษาทั้งหมด 16 ครั้ง โดยเป็นการเข้าพบกับเจ้าหน้าที่โครงการครอบครัวอุปการะ ณ สหทัยมูลนิธิ เพื่อวางแผนการเก็บข้อมูล และติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ในการเชิญมารดาอุปการะเข้าร่วมการวิจัย ตลอดจนนัดหมายวันเวลาและสถานที่ในการสัมภาษณ์ จำนวน 6 ครั้ง และการลงพื้นที่ไปพบกับผู้ให้ข้อมูลเพื่อสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลด้วยตนเองของผู้วิจัย โดยมีเจ้าหน้าที่ของสหทัยมูลนิธิเป็นผู้นำผู้วิจัยเข้าสู่แหล่งข้อมูล จำนวน 10 ครั้ง พื้นที่ที่ผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลโดยหลักจะเป็นบ้านพักส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลแต่ละราย ในการเก็บข้อมูลแต่ละครั้งผู้วิจัยจำเป็นต้องติดต่อผู้ให้ข้อมูลผ่านทางเจ้าหน้าที่และต้องเดินทางไปพบผู้ให้ข้อมูลพร้อมกับเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบ ทั้งนี้เนื่องจากข้อมูลส่วนตัวของมารดาอุปการะ อาทิเช่น เบอร์โทรศัพท์ และที่พักอาศัย ถือเป็นความลับที่จะต้องอยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าหน้าที่ ดังนั้นในการนัดหมายวันเวลาและสถานที่ในการสัมภาษณ์นอกจากต้องคำนึงถึงความสะดวกของผู้ให้ข้อมูลเป็นหลักแล้ว ยังต้องคำนึงถึงตารางการเดินทางลงพื้นที่ของเจ้าหน้าที่อีกด้วย ซึ่งนับเป็นข้อจำกัดที่ทำให้ผู้วิจัยจำเป็นต้องทำการ

สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลตั้งแต่ครั้งแรกที่พบ โดยการสัมภาษณ์แต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 45 นาทีถึง 1 ชั่วโมง 30 นาที ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเรื่องราวและการบอกเล่าเรื่องราวผู้ให้ข้อมูลแต่ละราย

2.6 การพิทักษ์สิทธิของผู้เข้าร่วมการวิจัย

ในการศึกษาประสบการณ์ทางจิตใจของมารดาอุปการะเมื่อต้องส่งเด็กกลับคืนครอบครัว นับเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อนและอาจสร้างความกระทบกระเทือนต่อจิตใจและอารมณ์ความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลในระหว่างการสัมภาษณ์ จึงนับเป็นจรรยาบรรณของผู้วิจัยที่จะต้องคำนึงถึงการพิทักษ์สิทธิของผู้เข้าร่วมวิจัยตลอดระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้ผ่านการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยจากคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในคน กลุ่มสหสถาบัน ชุดที่ 1 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และอนุมัติให้ดำเนินการศึกษาวิจัยเมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2553 โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

2.6.1 ผู้วิจัยให้อิสระในการตัดสินใจเข้าร่วมการวิจัยโดยสมัครใจ จากนั้นจึงแนะนำตนเอง และชี้แจงวัตถุประสงค์ของการทำวิจัย พร้อมทั้งรายละเอียดในการวิจัยโดยสรุปให้แก่ผู้ให้ข้อมูล เช่น ประเด็นที่จะสัมภาษณ์ และขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

2.6.2 ในการคัดกรองผู้มีส่วนร่วมในการวิจัย หากผู้วิจัยพบว่าผู้ให้ข้อมูลไม่อยู่ในเกณฑ์คัดเข้า และมีความสะเทือนใจ ทุกข้อใจสมควรได้รับความช่วยเหลือเยียวยา ผู้วิจัยจะส่งผู้ให้ข้อมูลให้กับนักจิตวิทยาการปรึกษาเพื่อรับความช่วยเหลือต่อไป

2.6.3 ผู้วิจัยแจ้งผู้ให้ข้อมูลให้ทราบว่าผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิที่จะตอบหรือไม่ตอบคำถามของผู้วิจัยก็ได้หากผู้ให้ข้อมูลไม่สะดวกใจ

2.6.4 ผู้วิจัยแจ้งสิทธิในการถอนตัวจากการวิจัยได้ทุกเมื่อหากผู้ให้ข้อมูลต้องการ โดยไม่ต้องให้เหตุผล ซึ่งการถอนตัวนี้จะไม่มีผลกระทบต่อการทำงานที่มารดาอุปการะหรือการรับอุปการะเลี้ยงดูเด็กแต่อย่างใด

2.6.5 ผู้วิจัยแจ้งผู้ให้ข้อมูลทราบถึงประโยชน์จากการเข้าร่วมการวิจัยว่าจะช่วยก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำความรู้ที่ได้จากการแบ่งปันเรื่องราวและประสบการณ์ตรงของผู้ให้ข้อมูลไปศึกษาหาแนวทางในการช่วยเหลือเยียวยาจิตใจให้กับกลุ่มมารดาอุปการะต่อไป นอกจากนี้ผู้วิจัยแจ้งถึงความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากการเข้าร่วมวิจัยครั้งนี้ คือ ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลอาจต้องย้อนคิดทบทวนเรื่องราวความรู้สึกที่เกิดขึ้นในวันที่ส่งมอบเด็กกลับคืนซึ่งอาจสร้างความเศร้าโศกเสียใจหรือกระทบกระเทือนใจให้เกิดขึ้นได้ ทั้งนี้ผู้วิจัยจะคอยสังเกตอารมณ์ความรู้สึกของผู้ให้ข้อมูลในขณะที่สัมภาษณ์ หากผู้วิจัยสังเกตได้ถึงความไม่พร้อมหรือสอบถามความพร้อมและทราบว่าผู้ให้ข้อมูล ไม่พร้อมหรือรู้สึกไม่สบายใจ ผู้วิจัยจะหยุดพักการสัมภาษณ์ไว้ชั่วคราว หรือยุติการ

สัมภาษณ์ในครั้งนั้นไป แล้วจึงนัดหมายให้มีการสัมภาษณ์ใหม่อีกครั้งในคราวหลังเมื่อผู้ให้ข้อมูลพร้อม

หากผู้ให้ข้อมูลเกิดความรู้สึกความเศร้าโศกเสียใจหรือกระทบกระเทือนใจ อันเนื่องมาจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะส่งต่อให้กับนักจิตวิทยาการปรึกษาเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลได้รับความช่วยเหลืออย่างทันที่ โดยผู้วิจัยจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ หรือหากเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมโครงการวิจัยใกล้ที่จะเสร็จสิ้น ผู้วิจัยอาจจะเป็นผู้ให้การปรึกษาแก่ผู้ให้ข้อมูลด้วยตนเอง

2.6.6 ในการสัมภาษณ์แต่ละครั้งผู้วิจัยได้ขออนุญาตบันทึกเสียงในการสนทนา พร้อมทั้งแจ้งว่าเสียงที่บันทึกจะได้รับการเก็บรักษาไว้เป็นความลับในเครื่องคอมพิวเตอร์ส่วนตัว โดยตั้งรหัสผ่านไว้เพื่อไม่ให้ผู้อื่นเข้าถึงได้ และเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยจะทำการลบหรือทำลายเสียงที่บันทึกดังกล่าวทิ้ง

2.6.7 ผู้วิจัยเก็บรักษาข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลไว้เป็นความลับ โดยไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนตัวและรายละเอียดต่างๆที่เฉพาะเจาะจงจนสามารถทำให้ล่วงรู้ได้ว่าผู้ให้ข้อมูลคือใคร และนำเสนอผลที่ได้จากการศึกษาในภาพรวม รวมทั้งใช้นามสมมติแทนชื่อจริงของผู้ให้ข้อมูล

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ตามขั้นตอนของระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งเน้นและให้ความสำคัญกับประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลในด้านอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดที่เกิดขึ้นตั้งแต่วันที่ส่งมอบเด็กกลับคืนจนถึงปัจจุบัน ซึ่งขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูลมีดังต่อไปนี้

3.1 ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากเทปบันทึกเสียงในการสัมภาษณ์เชิงลึกมาถอดความแบบคำต่อคำ (verbatim) จากนั้นจึงตรวจสอบความถูกต้องด้วยการอ่านบทสัมภาษณ์ที่ถอดความมาเป็นตัวอักษร (script) เทียบกับเสียงที่บันทึกจากการสัมภาษณ์ว่ามีความตรงกันหรือไม่

3.2 ผู้วิจัยนำบทสัมภาษณ์ที่ถอดความเป็นตัวอักษรมาให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบกระบวนการสัมภาษณ์และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ว่ามีเพียงพอ ลึกซึ้งและตรงกับประเด็นและวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาหรือไม่

3.3 ผู้วิจัยอ่านบทสัมภาษณ์ที่ถอดความเป็นตัวอักษรซ้ำหลายๆครั้ง เพื่อทำความเข้าใจกับข้อมูลทั้งหมดในภาพรวม แล้วจึงถอดรหัสข้อความ (coding) จากข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน โดยดึงข้อความหรือประโยคที่สำคัญในประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ ความคิด ความรู้สึกต่างๆเมื่อส่งเด็กกลับคืนออกมา ในขณะที่ถอดรหัสข้อความหากผู้วิจัยสำรวจพบว่า

ตนเองมีอคติหรือข้อสรุปที่คิดคาดการณ์ไว้ล่วงหน้าเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ศึกษา ผู้วิจัยจะหยุด ถอดรหัสข้อความชั่วคราวและจดบันทึกความคิดและอคติที่เกิดขึ้นทันที

3.4 ผู้วิจัยอ่านทวนรหัสข้อความทั้งหมดที่ได้อีกครั้ง แล้วจึงนำรหัสข้อความนั้นมารวบรวม จัดเป็นหมวดหมู่ (categories) โดยนำข้อความหรือประโยคสำคัญที่มีลักษณะร่วมกันหรือมีความหมายเหมือนกันมารวมไว้ด้วยกัน จากนั้นจึงวิเคราะห์หารูปแบบความสัมพันธ์ของหมวดหมู่ต่างๆ เพื่อสร้างเป็นประเด็นย่อย (subtheme) และเชื่อมโยงเป็นประเด็นหลัก (theme) โดยเมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลครบ 4 รายแรก ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์ จัดหมวดหมู่ สร้างประเด็นย่อย และประเด็นหลักในเบื้องต้น และนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์นี้ไปใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ ข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับผู้ให้ข้อมูลรายต่อไป ทั้งนี้ผู้วิจัยไม่ได้นำผลการวิเคราะห์เบื้องต้นที่ได้มาเป็นกรอบตายตัว หากแต่สามารถปรับเปลี่ยน ลด และแก้ไขประเด็นต่างๆ ได้ตลอดเวลาตามข้อมูลใหม่ที่ได้มาเพิ่มเติมในภายหลัง ดังนั้นในขั้นตอนนี้จึงมีการปรับเปลี่ยนหมวดหมู่และประเด็นไปมาหลายครั้ง ซึ่งประเด็นที่ได้จะค่อยๆ ปรากฏชัดขึ้นตามระยะเวลาของการ สัมผัสข้อมูลจนเกิดประเด็นหลักที่แน่นอน

3.5 ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จัดเป็นประเด็นหลักเรียบร้อยแล้ว มาหาความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงของประเด็นต่างๆ อย่างเป็นระบบ จนค้นพบความหมาย ความคล้ายคลึงและความแตกต่าง จากนั้นจึงสร้างข้อสรุปจากประเด็นหลักทั้งหมด เพื่อให้เห็นภาพรวมของประสบการณ์ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากปรากฏการณ์การส่งเด็กกลับบ้าน

3.6 ตรวจสอบข้อมูลและผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำผลการวิเคราะห์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาและการวิจัยคุณภาพ 2 ท่าน รวมทั้งอาจารย์ที่ปรึกษาช่วยตรวจสอบและให้ความเห็นเกี่ยวกับประเด็นที่ได้จากการวิเคราะห์ นอกจากนี้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลและสิ่งที่ได้จากการวิเคราะห์ดังกล่าวกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 3 รายตรวจสอบ เพื่อให้แน่ใจว่าข้อสรุปที่ได้เป็นข้อมูลที่มาจกประสบการณ์หรือคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลอย่างแท้จริง

4. การสรุปและอภิปรายผลการวิจัย

ในการสรุปและอภิปรายผลการวิจัย ผู้วิจัยนำประเด็นทั้งหมดที่ได้จากการวิเคราะห์และเก็บรวบรวมมาเขียนสรุปในเชิงพรรณนาและร้อยเรียงเนื้อหา เพื่อตอบคำถามการวิจัยอย่างเป็นระบบ โดยใช้นามสมมติแทนชื่อผู้ให้ข้อมูลและผู้ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงอภิปรายผลการวิจัย โดยนำผลการศึกษาที่ได้ในครั้งนี้นำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวคิดและผลการศึกษาวิจัยที่ผ่านมา พร้อมทั้งนำเสนอข้อจำกัดในการวิจัยและข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป ตลอดจนการนำผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์

5. การตรวจสอบความถูกต้องและความเชื่อถือของงานวิจัย

ในงานวิจัยเชิงคุณภาพสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ผู้วิจัยต้องตระหนักถึงตลอดกระบวนการของการศึกษาวิจัยคือ ความน่าเชื่อถือของการวิจัย (trustworthiness) ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีวิธีการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของการวิจัย โดยยึดหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

5.1 ความเชื่อถือได้ (credibility)

ผู้วิจัยตรวจสอบความเชื่อถือได้ในการวิจัยครั้งนี้ ด้วยวิธีการดังนี้

5.1.1 การพูดคุยปรึกษากับเพื่อนนักวิจัย (peer debriefing)

ในระหว่างการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้พูดคุยปรึกษาหารือกับเพื่อนนักวิจัยและผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยเชิงคุณภาพถึงประสบการณ์ความรู้สึกรู้สึก ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น และแนวทางในการทำวิจัย รวมทั้งให้ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตวิทยาและการวิจัยคุณภาพช่วยตรวจสอบข้อมูลและผลการวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจนช่วยขยายมุมมองเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่ศึกษาที่ผู้วิจัยอาจจะมองไม่เห็น

5.1.2 การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล (methods triangulation)

ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลายทั้งการสัมภาษณ์ การสังเกต และการจดบันทึกภาคสนาม ซึ่งผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้จากแต่ละวิธีมาตรวจสอบยืนยันว่าข้อมูลที่ได้นั้นตรงกันหรือไม่ เพื่อช่วยขยายมุมมองของปรากฏการณ์ให้ชัดเจนและได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

5.1.3 การตรวจสอบโดยผู้ให้ข้อมูล (member-checking)

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลและสิ่งที่ได้จากการวิเคราะห์กลับไปให้ผู้ให้ข้อมูล 3 ราย ที่เป็นผู้ให้ข้อมูลได้ครอบคลุมประเด็นที่ผู้วิจัยพบอ่านและตรวจสอบ เพื่อให้แน่ใจว่าข้อสรุปที่ได้เป็นข้อมูลที่มาจากประสบการณ์หรือคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลอย่างแท้จริง อีกทั้งยังเป็นการตรวจสอบด้วยว่าข้อสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นครอบคลุมเรื่องราวหรือข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลด้วยหรือไม่ ซึ่งหากพบว่ายังไม่ครอบคลุมผู้วิจัยก็จะกลับไปแก้ไขเพิ่มเติม นอกจากนี้ในขณะที่ทำการสัมภาษณ์ เมื่อผู้วิจัยพบว่ามีประเด็นใดที่ไม่เข้าใจ ไม่มั่นใจก็จะสอบถามกับผู้ให้ข้อมูลโดยตรง และเมื่อสิ้นสุดการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้ทบทวนประเด็นสาระที่ได้จากการสัมภาษณ์อีกครั้ง เพื่อตรวจสอบว่าผู้วิจัยเข้าใจเรื่องราวได้ตรงกับที่ผู้ให้ข้อมูลบอกเล่ามา

5.2 ความสามารถในการถ่ายโอนได้ (transferability)

ผู้วิจัยมีการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับงานวิจัยว่ามีความสามารถในการถ่ายโอนได้โดยใช้วิธีการ ดังต่อไปนี้

5.2.1 การเขียนบรรยายการศึกษาอย่างละเอียด (thick description)

ในรายงานผลการศึกษาผู้วิจัยได้เขียนบรรยายให้ผู้อ่านเห็นภาพและเข้าใจบริบทของปรากฏการณ์และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่ศึกษาอย่างละเอียดและแน่นพอกับข้อมูลที่ได้มา

5.2.2 การเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling)

ผู้วิจัยใช้วิธีคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง โดยกำหนดเกณฑ์คุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลซึ่งเป็นมารดาอุปการะที่มีประสบการณ์การส่งเด็กกลับคืนในช่วงระยะเวลาไม่เกิน 1 ปีก่อนมีการเก็บข้อมูล และมีระยะเวลาที่เด็กอาศัยอยู่ในความอุปการะไม่ต่ำกว่า 6 เดือนก่อนส่งคืน โดยผู้วิจัยเน้นเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีความแตกต่างหลากหลาย (maximum variation) ทั้งในเรื่องอายุ ประสบการณ์การเป็นมารดาอุปการะ จำนวนเด็กที่เคยอุปการะเลี้ยงดู และระยะเวลาที่เด็กอาศัยอยู่กับมารดาอุปการะ ทั้งนี้เพื่อให้ผลที่ได้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในกลุ่มอื่นที่มีลักษณะและบริบทคล้ายคลึงกันได้

5.3 ความสามารถในการพึ่งได้ (dependability)

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการสำรวจตรวจสอบ (Inquiry audit) โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในแต่ละขั้นตอนไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำของผลที่ได้จากวิเคราะห์และข้อสรุปเป็นระยะๆ ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่มีความชัดเจนและเพียงพอที่จะตอบคำถามการวิจัย

5.4 ความสามารถในการยืนยัน (confirmability)

ผู้วิจัยมีวิธีการตรวจสอบความสามารถในการยืนยัน โดยใช้วิธีการดังนี้

5.4.1 การตรวจสอบร่องรอยของการวิจัย (audit trail)

ตลอดกระบวนการวิจัยผู้วิจัยจะมีหลักฐานข้อมูลยืนยันที่แน่ชัดสามารถตรวจสอบได้ในทุกขั้นตอนไม่ว่าจะเป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล เช่น บทสัมภาษณ์ บันทึกภาคสนาม เอกสารการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการวิเคราะห์ฉบับร่างและฉบับสมบูรณ์

5.4.2 การสะท้อนความคิด (reflexivity)

ผู้วิจัยได้พิจารณาไตร่ตรองและตรวจสอบความคิด ความรู้สึก ความพร้อมของตนเองที่มีต่อกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการฉบับที่

ความคิด ความรู้สึกที่เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดการตระหนักรู้เท่าทันอคติของตนเอง ตลอดจนหาหนทาง
ปรับปรุงแก้ไขพัฒนาและปรับเปลี่ยนความคิดเพื่อไม่ก่อให้เกิดผลกระทบกับการศึกษาวิจัย

5.4.3 การแสดงวิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้แสดงวิธีการดำเนินการวิจัยโดยละเอียด เพื่อให้ผู้อ่าน
สามารถเข้าใจและติดตามตรวจสอบได้